

УДК 343.1:351.745
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2024.19>

О. В. Хорошун
orcid.org/0009-0003-8221-0713
кандидат юридичних наук,
директор

*Дніпровського інституту Приватного акціонерного товариства
«Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»*

ПРИНЦИПИ ЗАКОННОСТІ, СПРАВЕДЛИВОСТІ ТА НЕУПЕРЕДЖЕНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ДБР

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування правоохоронних органів України забезпечення високих етичних та правових стандартів у діяльності Державного бюро розслідувань (ДБР) є вкрай важливим. Одним із ключових напрямів є впровадження основоположних принципів законності, справедливості та неупередженості у щоденну діяльність ДБР, що гарантує законність, ефективність та прозорість розслідувань. На практиці реалізація цих принципів стикається з низкою викликів, таких як дотримання верховенства права у складних правових ситуаціях, уникнення конфліктів інтересів, забезпечення прозорості діяльності та балансування між правовими вимогами і суспільними очікуваннями. Ці виклики ставлять питання про шляхи ефективного застосування цих принципів у рамках діяльності ДБР, що є актуальним завданням для правового середовища України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні наукові публікації значну увагу приділяють правовим та етичним аспектам діяльності правоохоронних органів, зокрема Державного бюро розслідувань. У працях таких дослідників, як О. Ковальчук, В. Тертишник та Л. Шевченко, принцип законності аналізується як один з основоположних регуляторів діяльності правоохоронних органів, що гарантує дотримання верховенства права та послідовності в роботі державних службовців. Дослідники наголошують на важливості побудови чіткої ієрархії правових актів, що дозволяє уникати суперечностей і знижує ризик правопорушень з боку працівників ДБР.

У роботах І. Жукової та П. Романова принцип справедливості розглядається як етичний орієнтир у правоохоронній діяльності, що забезпечує відповідність між злочином і покаранням та врахування суспільних інтересів під час розслідувань. Дослідники підкреслюють роль цього принципу у випадках, коли законодавство має прогалини, наголошуючи на необхідності врахування морально-етичних стандартів і добросовісності при застосуванні аналогії права. Актуальність принципу неупередженості в діяльності ДБР висвітлено у працях С. Васильєва та О. Марченко, які відзначають важливість дотримання

незалежності працівників Бюро від зовнішніх впливів. Вони наголошують на необхідності мінімізації конфліктів інтересів, уникненні особистої зацікавленості у результатах розслідувань і дотриманні стандартів об'єктивності та незаангажованості. Науковці підкреслюють, що реалізація принципу неупередженості є однією з основних умов для збереження довіри громадськості до ДБР.

Таким чином, аналіз останніх досліджень свідчить про високий інтерес до етичних і правових стандартів у діяльності ДБР. Проте, незважаючи на значну кількість теоретичних напрацювань, на практиці ще залишаються нерозв'язаними питання інтеграції принципів законності, справедливості та неупередженості в роботу ДБР, що робить це дослідження актуальним та необхідним для подальшого розвитку правоохоронної системи України.

Метою статті є дослідження змісту та ролі принципів законності, справедливості та неупередженості в діяльності Державного бюро розслідувань України, а також виявлення можливих шляхів їх удосконалення для підвищення ефективності, прозорості та етичних стандартів роботи Бюро. На основі аналізу чинного законодавства, практики застосування права та існуючих наукових підходів стаття спрямована на формулювання практичних рекомендацій щодо впровадження зазначених принципів у щоденну діяльність працівників ДБР.

Виклад основного матеріалу. *Засади (принципи) права* – інтегративні основоположні морально-правові фундаментальні ідеї, які в силу свого змісту і цінності є фундаментом правничої стратегії, визначають доктринальну цінність правової системи, гармонізують всю систему правових норм, виступають першоджерелом окремих інститутів і норм права (є генетичною підвалиною, хромосомним набором системи права), надають глибокої єдності і системності регулятивним механізмам права, дають юридичну базу для тлумачення права в умовах конкуренції законодавчих норм, сприяють правильному пізнанню та застосуванню норм права, вносять упорядкованість у розв'язанні питань, відносно

яких є прогалини в праві, служать основою й вихідним положенням для подальшого розвитку правничої доктрини, юридичної визначеності окремих інститутів права [6, с. 24].

Принципи діяльності будь-якого державного органу не можуть існувати ізольовано, адже вони формують єдину організовану систему взаємопов'язаних елементів, орієнтованих на реалізацію спільних цілей та завдань.

Державне бюро розслідувань (ДБР) є частиною такої системи, і його основні принципи визначено в статті 3 Закону України «Про Державне бюро розслідувань». До них належать: верховенство права, законність, справедливість, неупередженість, незалежність і відповідальність кожного працівника, відкритість і прозорість діяльності, політична нейтральність, а також єдиноначальність у реалізації повноважень.

Кожен з цих принципів розкриває окремий аспект діяльності ДБР. Одним із ключових принципів є верховенство права, яке займає фундаментальне місце в діяльності органів державної влади. Верховенство права офіційно закріплено в Конституції України, зокрема в статті 8, яка встановлює його як один з основоположних принципів. Деякі науковці, наприклад, Ф.В. Бортняк, зазначають, що повторне закріплення цього принципу в законі є зайвим, оскільки Конституція має найвищу юридичну силу [1, с. 14]. Водночас відсутність конкретного визначення верховенства права в Конституції вимагає його деталізації в інших законодавчих актах.

Законодавець у ст. 3 Закону розкриває зміст принципу верховенства права, наголошуючи, що людина, її права та свободи є найвищою соціальною цінністю, що визначає напрям діяльності держави [2, с. 442]. Однак це визначення не повністю відображає глибину принципу. Судова практика, наприклад, у рішенні Конституційного Суду України від 02.11.2004 року, трактує верховенство права ширше, підкреслюючи, що право включає не тільки законодавчі норми, а й інші соціальні регулятори: норми моралі, традиції та звичаї, легітимовані суспільством. Це означає, що «право» варто розуміти не тільки як сукупність законодавчих норм, а як утілення справедливості.

У контексті діяльності ДБР принцип верховенства права вимагає від працівників неупереджено та справедливо застосовувати закон. Крім того, сучасні підходи в юридичній літературі трактують цей принцип як систему засад, що ґрунтуються на природних правах особи та її автономності від держави. Це підтверджується рішеннями Європейського суду з прав людини, який у своїх постановках керується європейською Конвенцією про захист прав людини та основних свобод [5, с. 11].

Отже, принцип верховенства права створює передумови для того, щоб працівники ДБР застосовували закон творчо, враховуючи вимоги інших соціальних регуляторів. Однак таке застосування не має призводити до зловживань чи порушення прав і свобод громадян.

Принцип законності є природним продовженням принципу верховенства права та означає, що всі працівники ДБР зобов'язані діяти відповідно до закону, у встановлених ним межах і відповідно до передбачених цілей. Як і принцип верховенства права, законність закріплена в Конституції України, зокрема у частині 2 статті 19, яка визначає, що органи державної влади, місцевого самоврядування та їх посадові особи мають діяти виключно на основі, в межах повноважень і способами, передбаченими Конституцією та законами України. Однак, на відміну від верховенства права, принцип законності в статті 3 Закону про ДБР не деталізується. Аналіз інших положень Закону дає змогу виділити два основні аспекти реалізації цього принципу в діяльності ДБР: перший – працівники повинні суворо дотримуватись законодавства; другий – забезпечення виконання вимог закону іншими суб'єктами права. Аналізуючи принцип законності в діяльності ДБР, слід враховувати також систему нормативно-правових актів та її ієрархічну структуру. Якщо положення нормативно-правового акта не відповідають Конституції України, закону, міжнародному договору, затвердженому Верховною Радою України, або іншому акту з вищою юридичною силою, працівник ДБР повинен застосувати акт з вищим статусом. Відповідно до частини 3 статті 8 Конституції, найвищу юридичну силу має сама Конституція, норми якої є прямодіючими [3, с. 305]. На другому рівні в ієрархії – міжнародні договори, затверджені Верховною Радою України; на третьому – закони; на четвертому – підзаконні нормативно-правові акти.

Крім загальних положень, принцип законності організації та діяльності ДБР вимагає дотримання наступних аспектів:

1) працівники ДБР повинні діяти лише в межах своїх повноважень, дотримуючись передбаченого законом порядку, термінів проведення процесуальних дій та їх юридичного оформлення;

2) працівники не мають права виконувати явно незаконні накази або розпорядження, за виконання яких вони можуть бути притягнуті до юридичної відповідальності;

3) жодна службова чи політична доцільність не може виправдати порушення принципу законності працівниками ДБР;

4) заборонено незаконне втручання працівників ДБР у діяльність інших суб'єктів права,

а будь-які незаконні дії з боку ДБР можуть бути оскаржені;

5) порушення законів чи нормативно-правових актів з боку працівників ДБР призводить до визнання вчинених дій та прийнятих рішень незаконними;

6) діяльність і структура ДБР мають бути чітко врегульованими, прозорими та відкритими для контролю як з боку уповноважених наглядових суб'єктів, так і з боку громадськості.

Принцип справедливості є ще одним базовим принципом, який визначає організацію та функціонування ДБР. В загальному значенні справедливість розуміється як «міра морально-правової рівноваги між вкладом та отриманим у всіх сферах суспільного життя, а також забезпечення цього балансу на правовому рівні». Справедливість передбачає відповідність між суспільною роллю різних груп і їхнім соціальним статусом, правами та обов'язками, а також між скоєним злочином і покаранням, заслугами та їх суспільним визнанням [4, с. 128]. Отже, справедливість зазвичай розглядається як одна з характеристик права, що виражається через однакові вимоги до поведінки та пропорційність відповідальності за правопорушення.

У ДБР принцип справедливості має соціальне значення: працівники Бюро повинні виконувати свої обов'язки об'єктивно і неупереджено, враховувати інтереси всіх учасників процесу, без впливу особистих мотивів та уподобань. Важливо, щоб працівники мали високі моральні якості, були професійно компетентними та дотримувалися неупередженості. Хоча Конституція України не містить прямої згадки про принцип справедливості, інші її положення вказують на його важливість. Він тісно пов'язаний з принципом верховенства права, що зобов'язує працівників ДБР діяти справедливо і неупереджено, враховуючи не лише юридичні норми, а й інші соціальні регулятори. Принцип справедливості також перегукується із принципом законності, який передбачає, що закони повинні бути правомірними та справедливими. Принцип справедливості включає також принцип формальної рівності, який зобов'язує працівників ДБР ставитися однаково до всіх учасників процесу незалежно від статі, раси, національності, віросповідання, політичних уподобань чи інших характеристик. Цей принцип особливо важливий у випадках, коли виникають прогалини або суперечності в законодавстві, оскільки справедливість виступає критерієм для чесного вирішення таких ситуацій.

Принцип неупередженості, що є тісно пов'язаним із принципом справедливості, означає відсутність особистої зацікавленості працівників ДБР у результатах своїх дій. Працівники мають уникати будь-яких дій, що можуть викликати

сумніви у їхній об'єктивності та незалежності. Це передбачає відсутність стороннього впливу на їхні рішення та здатність приймати рішення вільно від особистих уподобань або емоцій. Працівники повинні уникати конфліктів інтересів, інформувати керівництво про будь-які спроби незаконного тиску на них та дотримуватися високих етичних стандартів, зберігаючи нейтралітет.

Зазначені принципи справедливості та неупередженості в діяльності ДБР мають два основні аспекти: об'єктивний, який передбачає захист від зовнішнього впливу, та суб'єктивний, що вимагає особистої безсторонності працівників. Ці аспекти взаємодіють і забезпечують комплексне дотримання вимог професійної етики та справедливості у діяльності Бюро.

Висновки. Отже, ці принципи взаємодіють, доповнюючи один одного, та створюють нормативно-етичну основу для ефективного, прозорого та об'єктивного функціонування Бюро:

1. Принцип законності є базовим регулятором у діяльності ДБР і вимагає, щоб усі дії працівників Бюро здійснювалися винятково в межах законодавства, відповідно до його положень, порядку та цілей. Відповідно до цього принципу, працівники ДБР не лише зобов'язані дотримуватися чинних норм, але й мають забезпечувати їх виконання іншими суб'єктами правовідносин. Принцип законності також включає ієрархічну структуру нормативно-правових актів, яка визначає пріоритети у разі суперечностей між правовими нормами, що підсилює правову визначеність та послідовність у діяльності Бюро.

2. Принцип справедливості відіграє ключову роль у забезпеченні морально-етичної відповідності діяльності ДБР суспільним очікуванням. Він визначає необхідність відповідності між правами, обов'язками та відповідальністю працівників і суб'єктів правовідносин, підкреслюючи баланс між злочином і покаранням, заслугами та визнанням. Цей принцип має особливе значення у випадках, коли законодавство містить прогалини або суперечності, оскільки справедливість виступає еталоном для чесного та неупередженого вирішення таких питань. Реалізація цього принципу забезпечує об'єктивність і соціальну легітимність рішень, прийнятих ДБР.

3. Принцип неупередженості є фундаментальним для забезпечення незалежності й об'єктивності в діяльності ДБР, оскільки він вимагає від працівників уникати будь-якої зацікавленості або упередженості в процесі виконання своїх обов'язків. Працівники Бюро мають залишатися незалежними від зовнішніх впливів та відмовлятися від особистих інтересів, які можуть вплинути на результат розслідування. Цей принцип передбачає, що службовці ДБР повинні негайно повідомляти про потенційні чи реальні кон-

флікти інтересів, уникати ситуацій, що можуть поставити під сумнів їхню неупередженість, і залишатися вільними від зовнішнього тиску під час прийняття рішень. Важливість неупередженості також підкреслюється в умовах, коли працівники стикаються із суспільним та внутрішнім тиском, зберігаючи нейтральну позицію та не піддаючись впливу сторонніх факторів.

4. Взаємозалежність принципів законності, справедливості та неупередженості створює єдину морально-етичну та правову систему, яка спрямована на забезпечення верховенства права в діяльності ДБР. Законність регулює формальну сторону діяльності, визначаючи рамки дотримання закону, справедливість виступає основою для моральної обґрунтованості рішень, а неупередженість забезпечує об'єктивність і незаангажованість у їх реалізації. Разом ці принципи формують комплексну правову культуру, що підвищує ефективність та легітимність діяльності ДБР, посилюючи суспільну довіру до цього органу.

5. Практичне значення впровадження зазначених принципів у діяльності ДБР полягає в їх здатності сприяти підвищенню рівня професіоналізму працівників та покращенню якості розслідувань. Використання цих принципів допомагає уникнути зловживань, забезпечує прозорість і відкритість роботи Бюро та робить процес прийняття рішень обґрунтованим і зрозумілим для громадськості. Це, у свою чергу, зміцнює правову систему України та посилює захист прав і свобод громадян.

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що інтеграція принципів законності, справедливості та неупередженості у діяльність ДБР є необхідною для формування правової держави, де кожен громадянин має гарантії справедливого та неупередженого розгляду його справи. Удосконалення цих принципів та їхнє послідовне впровадження є пріоритетними напрямками розвитку ДБР, спрямованими на підвищення рівня правопорядку та захисту національних інтересів України.

Література

1. Бортняк Ф.В. *Форми та методи діяльності державної виконавчої служби: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07.* Київ: 2008. 18 с.
2. Коломоець Т. О. *Адміністративне право України: підручник.* Вид. 2-ге, змін. і допов. Київ: Істина. 2012. 528 с. 17. Петров В.Г. *Форми адміністративно-правової діяльності правоохоронних органів.* Наукові праці НУ Одеської юридичної академії. 2015. С. 442–447.
3. Малиновський В.Я. *Державне управління: навч. посіб. 3-тє вид. переробл. та допов.* Київ: Атіка. 2009. 608 с.

4. Примаков К.Ю. *Адміністративно-правовий статус Державного бюро розслідувань: проблемні питання.* Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування: матеріали Все-укр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 22 лютого 2019 р.): у 2 ч. Ч. 2. Актуальні проблеми державотворення та правотворення. Дніпро: Видавець Біла К. О. 2019. С. 127–129.

5. Прокопенко О.Ю. *Поняття організаційних форм діяльності органів внутрішніх справ як суб'єкта забезпечення правопорядку в регіоні.* Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Вип. 35. Ч. I. Т. 3. С. 10–13.

6. Тертишник В.М. *Кримінальний процесуальний кодекс України.* Науково-практичний коментар. Вид. 20-те, доповн. і перероб. Київ: Алерта, 2023. 1120 с. ISBN 978-617-566-755-2

Анотація

Хорошун О. В. *Принципи законності, справедливості та неупередженості в діяльності ДБР.* – Стаття.

У статті досліджено основоположні принципи діяльності Державного бюро розслідувань України (ДБР), зокрема принципи законності, справедливості та неупередженості, які виступають наріжними елементами правового регулювання роботи цього органу. У процесі дослідження підкреслюється значення кожного з цих принципів для ефективного функціонування ДБР, їх взаємозв'язок, що разом створюють етичну та правову основу діяльності Бюро. Принцип законності, закріплений у Конституції України, встановлює обов'язок для працівників ДБР діяти винятково в межах чинного законодавства, дотримуючись визначеного правового порядку. У статті підкреслюється роль цього принципу в забезпеченні правової визначеності та послідовності в діяльності ДБР, що знижує ризик правопорушень з боку його працівників.

Принцип справедливості розглядається як важливий елемент, що забезпечує морально-етичну відповідність діяльності ДБР суспільним очікуванням. Цей принцип вимагає від працівників об'єктивного підходу до кожного випадку, врахування прав та інтересів всіх сторін та забезпечення адекватного співвідношення між злочином і покаранням. Принцип неупередженості є одним з ключових чинників для забезпечення об'єктивності та незалежності працівників ДБР. У статті зазначається, що реалізація цього принципу включає запобігання будь-яким формам конфлікту інтересів, а також уникнення особистих уподобань чи емоцій у процесі виконання службових обов'язків. Неупередженість є важливою передумовою для формування довіри суспільства до роботи ДБР і забезпечення високих етичних стандартів у правоохоронній діяльності. Послідовне дотримання принципів законності, справедливості та неупередженості у діяльності ДБР є необхідною умовою для досягнення об'єктивності, ефективності та прозорості в роботі цього органу. Ці принципи, разом з іншими регуляторами правового середовища, формують комплексну етичну та правову основу, яка підвищує професійний рівень працівників Бюро та зміцнює суспільну довіру до їх діяльності.

Ключові слова: Державне бюро розслідувань, принцип законності, принцип справедливості, принцип неупередженості, правове регулювання, етика правоохоронної діяльності, професійна етика.

Summary

Khoroshun O. V. Principles of legality, fairness and impartiality in the SBI's activities. – Article.

The article examines the fundamental principles of the State Bureau of Investigation of Ukraine (SBI), in particular, the principles of legality, fairness and impartiality, which are the cornerstone elements of legal regulation of this body. The study emphasizes the importance of each of these principles for the effective functioning of the SBI and their interconnection, which together create the ethical and legal basis for the Bureau's activities. The principle of legality, enshrined in the Constitution of Ukraine, establishes the obligation for SBI employees to act exclusively within the framework of the current legislation, following a certain legal order. The article emphasizes the role of this principle in ensuring legal certainty and consistency in the SBI's activities, which reduces the risk of misconduct by its employees. The principle of fairness is seen as an important element ensuring that the SBI's activities are morally and ethically consistent with public expectations. This principle requires employees to take an objective approach to

each case, take into account the rights and interests of all parties and ensure an adequate correlation between crime and punishment. The principle of impartiality is one of the key factors for ensuring the objectivity and independence of SBI employees. The article notes that the implementation of this principle includes the prevention of any form of conflict of interest, as well as the avoidance of personal preferences or emotions in the performance of official duties. Impartiality is an important prerequisite for building public trust in the work of the SBI and ensuring high ethical standards in law enforcement. Consistent adherence to the principles of legality, fairness and impartiality in the SBI's activities is a prerequisite for achieving objectivity, efficiency and transparency in the work of this body. These principles, along with other regulators of the legal environment, form a comprehensive ethical and legal framework that enhances the professionalism of the Bureau's employees and strengthens public confidence in their activities.

Key words: State Bureau of Investigation, principle of legality, principle of fairness, principle of impartiality, legal regulation, law enforcement ethics, professional ethics.